

**НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ВИКЛАДАЧІВ
КИЇВСЬКОЇ ДУХОВНОЇ АКАДЕМІЇ
ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.
ЯК ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА**

У статті визначено основні напрями дослідження ученими науково-педагогічних ідей та діяльності викладачів Київської духовної академії другої половини ХІХ – початку ХХ ст. як історико-педагогічної проблеми.

Ключові слова: викладачі Київської духовної академії, історія педагогіки, історико-педагогічна проблема, напрями дослідження.

Для сучасної української освіти є характерними кризові процеси, у подоланні яких значну роль може відіграти педагогічний досвід українського народу. Відповіді на актуальні питання сьогодення потребують об'єктивної оцінки історичних реалій, неупередженого вивчення історичних коренів ідей і концепцій, вдумливого осмислення минулого, зокрема педагогічної спадщини викладачів Київської духовної академії (КДА). Аналіз історико-педагогічної літератури свідчить, що дослідження діяльності та педагогічних поглядів викладачів означеної духовної академії завжди привертало увагу науковців. Тому потреба систематизації і виокремлення основних напрямів вивчення досліджуваної проблеми набуває актуальності.

Історіографія науково-педагогічних ідей і діяльності викладачів КДА другої половини ХІХ – початку ХХ ст. частково висвітлювалась у монографіях і дисертаційних роботах С. Зайцевої, С. Кузьміної, Н. Полторацької та інших дослідників. Проте на сьогодні відсутні дослідження, які охопили б у цілому історіографію досліджуваного питання.

Мета статті – проаналізувати наукові праці, у яких розглядаються науково-педагогічні ідеї та діяльність викладачів Київської духовної академії означеного періоду, виокремити основні напрями дослідження проблеми.

Науково-педагогічні ідеї та діяльність педагогів вищого духовного навчального закладу почали вивчати ще в дореволюційні часи. У працях науковців другої половини ХІХ – початку ХХ ст. представлено огляд педагогічної спадщини, біографічні відомості й окремі науково-педагогічні думки викладачів академії.

З'ясовано, що лише в “Енциклопедичному словнику” Ф. Брокгауза та І. Ефрона (1890–1907) і праці М. Демкова “История русской педагогики” (1909) здійснено огляд педагогічної спадщини і біографій викладачів КДА. Окремі науково-педагогічні ідеї в дореволюційний період висвітлені в статтях періодичних видань. Науковий здобуток П. Юркевича в таких джерелах сприймався досить неоднозначно, часто різко критикувався. Негативне ставлення значною мірою пояснюється тим, що в часи поширення лівих поглядів і матеріалістичних переконань серед інтелігенції, філософія і педагогіка П. Юркевича ґрунтувалась на ідеалізмі. Тісний зв'язок ученого з духовенством, лояльність до політики царизму також не сприяли об'єктивному дослідженню його педагогічної спадщини в ліво-радикальних колах науковців. Про це свідчать праці Г. Благосветлова, А. Пятковського, П. Ткачова. У них в основному розглядалися ідеї морально-релігійного виховання (Г. Благосветлов, П. Ткачов) і використання тілесних покарань (А. Пятковський).

Як бачимо, педагогічний здобуток викладачів КДА другої половини ХІХ – початку ХХ ст. був недостатньо вивчений дореволюційними науковцями. Учені розглядали лише педагогічні праці П. Юркевича – і їхні дослідження не завжди були об’єктивними внаслідок упередженого ставлення і політизації.

У радянський період з ідеологічних причин педагогічна спадщина викладачів КДА означеного періоду довгий час практично не досліджувалась. Були забуті імена більшості з них, окрім П. Юркевича, про якого час від часу зазначали в дослідженнях в негативному світлі як про філософа-ідеаліста і прихильника офіційної політики царського уряду. Ім’я П. Юркевича згадувалось, щоб підкреслити праведність пафосу педагогічних творів М. Чернишевського або ще раз довести матеріалістичність поглядів К. Ушинського. Праці М. Розумовського, В. Смирного, Ф. Фрадкіна та інших слугують яскравою ілюстрацією цього твердження.

Лише в дослідженнях української діаспори, а також у деяких працях радянських науковців були здійснені спроби вивчення науково-педагогічних ідей та діяльності викладачів вищого духовного навчального закладу України другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Аналіз студій цих учених свідчить, що у них здійснено огляд педагогічної спадщини і біографії викладачів КДА. Так, С. Сірополко у праці “Історія освіти в Україні” [5], досліджуючи розвиток Київської духовної академії другої половини ХІХ – початку ХХ ст., подав “частковий список вихованців” цього навчального закладу. У списку серед інших представлені також Д. Богдашевський, М. Олесницький, В. Певницький і П. Юркевич. Автор подав основні біографічні дані перших трьох викладачів. У матеріалі про П. Юркевича, окрім біографії, також вмістив характеристику його педагогічної діяльності, згадав деякі педагогічні праці.

Радянські дослідники філософської спадщини Памфіла Даниловича у своїх працях розглядали життєвий шлях науковця. Так, в “Антології світової філософії” (1972) представлені короткі біографічні відомості і досить упереджена характеристика його діяльності. В останньому томі третього видання “Великої Радянської енциклопедії” (1978) також згадується П. Юркевич, про нього зазначається як про російського філософа-ідеаліста і педагога. У джерелі висвітлені філософські погляди та основні віхи життя науковця. Найбільш детальний життєпис Памфіла Даниловича належить О. Абрамову і розміщений він у збірці філософських творів П. Юркевича, що вийшла друком у 1990 р. у Москві. У цьому ж році побачила світ “Антологія педагогічної думки Росії”, біографічні нариси і коментарі до якої написав П. Лебедев. У виданні представлені фрагменти з “Читань про виховання” і “Курсу загальної педагогіки”, які супроводжуються біографією викладача і коментарем, що вказує на велике історичне значення й актуальність педагогіки П. Юркевича.

Таким чином, за радянських часів науковцями української діаспори, радянськими філософами і педагогами здійснено тільки огляд педагогічної спадщини і біографій викладачів КДА.

Зі здобуттям Україною незалежності науковці почали активно досліджувати науково-педагогічні ідеї та діяльність педагогів КДА. Огляд їхньої педагогічної спадщини і біографій представлений енциклопедичними і довідково-біографічними виданнями (за редакцією Б. Бім-Бада, В. Кременя, за авторством С. Гончаренка), підручниками і навчальними посібниками (“Персоналії в історії національної педагогіки. 22 видатних українських педагоги” (2004), “Українська педагогіка в персоналіях” (2005) тощо), статтями І. Юрас, Л. Пироженко, М. Тка-

чук і дисертаційною роботою В. Фазана. У цих працях в основному здійснювався огляд педагогічної спадщини і діяльності П. Юркевича. І тільки в окремих статтях науковців та дисертації В. Фазана висвітлений досвід та огляд педагогічних поглядів також інших викладачів: Д. Богдашевського, М. Зайцева, П. Кудрявцева, П. Ліницького М. Маккавейського, М. Олесницького, В. Певницького.

Значна частина статей, монографій, дисертацій присвячена вивченню окремих науково-педагогічних ідей викладачів вищого духовного навчального закладу України. Ці ідеї узагальнено в таблиці.

Таблиця

**Дослідження окремих науково – педагогічних ідей викладачів КДА
другої половини XIX – початку XX ст. сучасними науковцями**

Дослідники педагогічної спадщини викладачів КДА	Науково-педагогічні ідеї викладачів КДА	Викладачі КДА, яким належать ідеї
Н. Полтарацька	аксіологічних аспектів педагогічного супроводу морального виховання особистості, що ґрунтуються на досягненнях філософської і педагогічної думки, досвіді вітчизняної та зарубіжної педагогіки	П. Юркевич
К. Каліна	спрямованості виховання на розвиток волі людини, її високих моральних якостей і переконань	П. Юркевич
Т. Тхоржевська	органічного поєднання християнських знань про дитину із суто науковими здобутками	П. Юркевич
	обмеженості різних педагогічних теорій порівняно з християнським вихованням	М. Маккавейський, М. Олесницький
М. Прищак	духовності як гармонійного поєднання істини, добра й краси; самотворчості як важливого чинника розвитку духовності особистості	П. Юркевич
А. Окопний	співвідношення духовного і фізичного розвитку дитини	П. Юркевич
М. Маріо	врахування особливостей внутрішнього світу дитини, її емоційної сфери – “серця” у вихованні	П. Юркевич
Т. Кошечкіна	наявності акроаматичної та аеротематичної форм взаємин учителя і учнів в процесі навчання з урахуванням ступеня активності останніх	П. Юркевич
Т. Довженко	активізації розумової діяльності учнів і досягнення ними осмислених та міцних знань під час бесіди	П. Юркевич
О. Ткаченко	використання “штучних” та “природних” засобів стимулювання навчально-пізнавальної діяльності школярів	П. Юркевич
Л. Кудрик	співвідношення мови загальнолітературної та діалектної, як загального й індивідуального	П. Юркевич
А. Нікольська	логіко-психологічного обґрунтування процесу навчання	П. Юркевич
С. Зайцева	психологічного обґрунтування процесу навчання	П. Юркевич
Н. Лосева	необхідності створення педагогічних умов, які сприяють активізації потенційних можливостей особистості, розширенню меж її повноцінного розвитку та сприяють готовності дитини до внутрішнього самобудівництва та самореалізації	П. Юркевич

Продовження табл.

Дослідники педагогічної спадщини викладачів КДА	Науково-педагогічні ідеї викладачів КДА	Викладачі КДА, яким належать ідеї
Л. Дубровська	вивчення індивідуальності дитини, зміни темпераменту залежно від віку дитини	П. Юркевич
Є. Плеханов	необхідності історико-педагогічних досліджень	М. Маккавейський
Н. Гупан	необхідності історико-педагогічних досліджень	М. Маккавейський
О. Черкасов	необхідності історико-педагогічних досліджень	М. Маккавейський, П. Юркевич
Б. Год	важливості сімейного виховання дитини	М. Зайцев, М. Маккавейський, М. Олесницький, П. Юркевич

З отриманням незалежності Україною з'являються праці, у яких розглядається педагогічна спадщина викладачів КДА в контексті філософії освіти. Це численні статті, поодинокі монографії та дисертації. “Першою ластівкою” тут стала стаття А. Плеханова “П.Д. Юркевич – філософ і педагог” (1991), де за критерій оцінювання педагогічної спадщини ученого була взята не партійна настанова, а наукова значущість сама по собі, що дало змогу авторові привернути увагу до гуманістичної спрямованості робіт мислителя, до глибокого філософсько-богословського і психологічного обґрунтування його теорії морального виховання. Наступні статті так само, як і ця перша, невеликі за обсягом і торкаються поглядів П. Юркевича на окремі проблеми філософії освіти.

Значна кількість наукових праць С. Кузьміної присвячена філософсько-педагогічній концепції П. Юркевича. Ця концепція, на думку дослідниці, постає результатом філософського осмислення виховання й освіти, як особливих вимірів людського буття.

У монографії О. Головченко “Концептуальний аналіз філософсько-педагогічних проблем реформування вітчизняної освіти XIX ст. у працях П.Д. Юркевича та М.Я. Грота” (2007) доводиться, що “філософія серця” була духовною підвалиною педагогіки П. Юркевича, адже саме через неї і вибудовується науковцем проєкція нової “філософії освіти”. Дослідниця визначила, що Памфіл Данилович визнавав божественний характер духовності і великого значення надавав у вихованні релігійним цінностям. Проте вона дійшла висновку, з яким могла б посперечатись велика кількість науковців, що “порівняно з позицією М.Я. Грота, який теж визнавав Бога, але ухилився від служіння релігії і церкві на користь розвитку свого внутрішнього Бога у собі через розвиток своєї особистості, визнання П.Д. Юркевичем необхідності вивчення Закону Божого й обов’язку служити і побудування на цих засадах системи освіти і виховання було помітним кроком назад” [1, с. 86]. Можливо, таке твердження можна пояснити використанням недостатньої кількості джерел, зокрема науковець не аналізує працю “План и силы для первоначальной школы” (1870), у якій звертається увага на важливість православної віри для розвитку духовності особистості.

Останнім часом почалося дослідження викладання педагогіки у КДА другої половини XIX – початку XX ст. і вивчення педагогічного та філософського спадку М. Зайцева, П. Ліницького, М. Олесницького, М. Маккавейського. Про це свідчать

статті С. Кузьміної “Філософія школи” Миколи Маккавейського” (2006), “Проблеми філософії освіти у творчості Петра Ліницького” (2007), “Курси педагогіки в Київській духовній академії: зміст і традиції викладання” (2008), “Школа і державна освітня політика: погляд київських академічних філософів (2009).

Таким чином, дослідження, у яких розглядається педагогічна спадщина викладачів КДА в контексті філософії освіти, також були в основному присвячені науковому здобутку П. Юркевича. І лише в останнє десятиліття з’явилися праці, у яких розроблялася філософсько-педагогічна спадщина М. Зайцева, П. Ліницького, М. Маккавейського та М. Олесницького.

Висновки. Як засвідчив науковий пошук, осмислення науково-педагогічних ідей та діяльності викладачів КДА другої половини XIX – початку XX ст. в історико-педагогічній літературі відбувалося за трьома основними напрямками: наукові розвідки, у яких здійснено огляд педагогічної спадщини і біографій викладачів Київської духовної академії; публікації, присвячені аналізу окремих науково-педагогічних ідей науковців вищого духовного навчального закладу України; праці, у яких розглядається педагогічна спадщина викладачів Київської духовної академії в контексті філософії освіти. Перспективи подальших досліджень полягають у з’ясуванні витоків науково-педагогічних ідей КДА другої половини XIX – початку XX ст.

Список використаної літератури

1. Головченко О. Концептуальний аналіз філософсько-педагогічних проблем реформування вітчизняної освіти XIX ст. у працях П.Д. Юркевича та М.Я. Грота : монографія / Ольга Головченко. – К. : Міжгалуз. ін-т упр., 2007. – 151 с.
2. Зайцева Светлана Александровна. Психолого-педагогическое наследие П.Д. Юркевича : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.01 / Светлана Александровна Зайцева. – СПб., 2001. – 164 с.
3. Кузьміна С.Л. Філософсько-педагогічна концепція П.Д. Юркевича : монографія / С.Л. Кузьміна. – К. : Парапан, 2002. – 162 с.
4. Полторацкая Н.Л. Педагогическое сопровождение нравственного воспитания личности в научном наследии П.Д. Юркевича : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / Нина Леоновна Полторацкая. – Смоленск, 2006. – 205 с.
5. Сірополко Степан. Історія освіти в Україні / Степан Сірополко. – К. : Наукова думка, 2001. – 912 с.

Стаття надійшла до редакції 14.01.2013.

Твердохлеб Т.С. Научно-педагогические идеи и деятельность преподавателей киевской духовной академии второй половины XIX – начале XX ст. как историко-педагогическая проблема

В статье определены основные направления исследования учеными научно-педагогических идей и деятельности преподавателей Киевской духовной академии во второй половине XIX – начале XX в. как историко-педагогической проблемы.

Ключевые слова: преподаватели Киевской духовной академии, история педагогики, историко-педагогическая проблема, направления исследования.

Tverdokhleb T.S. Research and teaching ideas and activities of the faculty of the Kiev Theological Academy, the second half of XIX – early XX century as a historical and pedagogical problem

In this article the main directions of research scientists research and teaching ideas and activities of teachers of the Kiev Theological Academy in the second half of the XIX – early XX century as a historical and pedagogical issues.

Key words: teachers of Kiev Theological Academy, the history of pedagogy, historical and pedagogical problem, areas of study.